

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Іван Богатирьов,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID: 0000-0003-4001-7256

DOI 10.32782/2306-9082/2023-49-7

УДК 343.3+ 343.9

Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану

Появу в українському суспільстві такого суспільно-небезпечного явища як колабораціоналізм спричинила повномасштабна російсько-українська війна 24 лютого 2023 року. Саме на фоні війни, держава вимушена була внести зміни і доповнення у Кримінальний кодекс України (далі КК України) щодо криміналізованої поведінки громадян України, які усвідомлено та добровільно почали співпрацювати на ворога.

До речі, проведений аналіз статті 111-1 КК України показує, що законодавець не визначає поняття «колаборант», натомість ввів статтю «Про колабораційну діяльність». Виходячи із змісту статті 111-1 КК України, вчинення колаборантами з числа громадян України колабораційної діяльності в умовах воєнного стану, можливе лише на окупованих ворогом державою – агресором територіях.

Дії колаборантів при їх затриманні мали яскраво виражену агресивно-насильницьку поведінку щодо населення України, бажанням мати «російській мір», ненавистю до всього національного. Отже, вищевикладене дозволяє поставити на порядок денний питання щодо дослідження вчинення колаборантами з числа громадян України злочину у виді колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вказана проблематика частково розглядається у працях таких науковців, як: А. Андрушко, І. Богатирьова, М. Бондаренка, О. Кравчука, В. Кузнецова, А. Вознюка, О. Джужі, О. Дударова, Р. Рубашенка, Р. Мовчана, О. Маріна, В. Мисливого, Г. Мудрицької та інш.

Метою даної статі є дослідження кримінально-правових та кримінологічних вимірів колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети у межах статті буде 1) розглянуто форми злочинної діяльності колаборанта на окупованих ворогом територіях; 2) сформульовано визначення поняття суб'єкт та колабораційна діяльність в умовах воєнного стану; 3) запропоновано заходи запобігання колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни.

Відтак криміналізація колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни виявилася необхідним кримінально-правовим засобом як покарати особу (громадянина України) за протиправні дії на користь ворогу державі-агресора і на шкоду нашої держави.

Водночас серед вітчизняних вчених, населення країни ведеться певна дискусія щодо застосування до такої категорії злочинців більш жорстокі видів покарання за колабораційну діяльність, не виключаючи і такого його виду, як смертна кара. Зокрема, нами пропонується передбачити можливість застосування цього виду покарання й до військовослужбовців держави-агресора, які вчиняють в окупованих містах і селах України особливо тяжкі злочини [1].

Очевидно, що в умовах російсько-української війни, коли ворог і його посіпаки (колаборанти), вчиняють тяжкі і особливо тяжкі злочини, така реакція суспільства в цілому є очікуваною. У цьому сенсі важко сподіватися на розуміння іншої, протилежної позиції з цього приводу, адже, скоріше, можна очікувати лише дорікання.

Колабораціонізм (від франц. *collaboration* – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та умисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [2]. Кримінально-правова та кримінологічна наука ще не досліджувала у весь склад злочину передбаченого ст. 111-1 КК України [3]. Цьому є певне пояснення.

З одного боку, оскільки перші затримання колаборантів після звільнення окупованих ворогом державою-агресором наших територій, ще не можуть відтворити реальну картину складу цього злочину і його якісних і кількісних показників, а також розкрити кримінологічну характеристику особи, яка його вчиняє, відсутні і загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання колабораційної діяльності на перспективу.

З іншого боку, перші судові вироки за даною ст. 111-1 КК України показують певні правові колізії, які виникають в процесі відмежування даного злочину від іншого, зокрема державної зради ст. 111 КК України та правильної кваліфікації.

Отже, досліджуючи в кримінально-правовому та кримінологічному вимірі злочин передбачений ст. 111-1 КК України ми має в першу чергу усвідомити з ким ми дружимо, хто з нами поряд, і що можна чекати від сусіда чи знайомого в умовах російсько-української війни.

Співпраця колаборанта з ворогом, це один із проявів ненависті до України і восхвалення «російського міру». Беззаперечно, що Верховна рада України своєчасно ввела відповідні доповнення і зміни до КК України, де і появилася нова ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Отже, суб'єктом даного злочину може бути громадянин України. Свою злочинну діяльність він проявляє у таких формах як:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічні заклики до підтримки рішень/ або дій держави-агресора;
- публічна підтримка до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та / або окупаційною адміністрацією держави-агресора, заклики

до не визнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України;

- добровільне зайняття посади не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-розпорядчих функцій у не законних органах влади створених на тимчасово окупованих територіях державою агресором та добровільне заняття посади в окупаційній адміністрації держави агресора;

- здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, свідомо підтримує встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, сприяє уникненню відповідальності за здійснення державою – агресором збройної агресії проти України, свої дії спрямовує на впровадження стандартів освіти держави – агресора у закладах освіти;

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та /або збройними чи воєнним формуванням держави - агресора та /або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою – агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі і окупаційної адміністрації;

- добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно – господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких не законних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

- організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави – агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутність ознак державної зради;

- добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних сил України та інших військових формувань, що були утворені або самоорганізуватися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Узагальнюючи вище наведені форми злочинної діяльності колаборанта робимо висновок, що кожна з наведених форм може здійснюватися в публічних місцях, у спілкування з друзями сусідами, в закладах освіти, у засобах масової комунікації, під час проведення з'їздів, круглих столів, конференцій тощо. Публічним також є поширення закликів або висловлювання заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі «Інтернет».

Отже, в сучасній правовій науці колабораційну діяльність слід розглядати, як суспільно-небезпечне протиправне діяння (злочин) вчинене громадянином України на окупованих ворогом територіях у його інтересах і на шкоду нашої держави.

Щодо суб'єкта злочину вчиненого за ст. 111-1 КК України тут варто наголосити, що в деяких частинах даної статті суб'єкт взагалі не згадується, тому варто погодитися з позицією

вітчизняних вчених В.В. Кузнєцова і М. В. Сийплові про те, що суб'єктом відповідного кримінального правопорушення слід визнавати саме громадянина України [4, с. 386]. Оскільки, як пише А. Левчук – Микитюк особа вважається громадянином України, доки вона у встановленому законом порядку не буде позбавлена цього громадянства [5, с. 306].

Отже, це означає, що суб'єктом колабораційної діяльності відповідно до ст. 111-1 КК України є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності є громадянином України, і яка вчинила злочин в умовах російсько – української війни в період окупації.

У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від виду шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара. Як явище колабораціонізм зародився у ході наполеонівських воєн – перших у Європі масштабних воєн між націями, а не династіями.

Отже, суб'єкт колабораційної діяльності (громадянин України) має усвідомлювати свою співпрацю з ворогом, бажає нею займатися, розуміє що після звільнення Збройними силами України тимчасово окупованих територій, відносно нього можуть наступити наслідки відповідальності в тому числі і кримінальної.

З урахуванням того, що у кримінально-правовій науці відсутнє дослідження статі 111-1 Кримінального кодексу України ми висловимо деякі припущення, чому колаборант пішов на співпрацю з ворогом. Серед таких причин ми виділяємо:

- тридцятирічну пропаганду російської федерації в засобах комунікації щодо української нації і про переваги «руського міра»;

- запит певної частини населення країни на соціальну справедливість

у суспільстві. На жаль, в Україні за 30 років незалежності не склалися відповідні правові норми (правила), за якими люди мають жити у XXI столітті. Це їх більше всього хвилює і бентежить з огляду на майбутнє. Отак і колаборант, перебуваючи в окупації, створив собі ілюзію, що ворог прийшов на завжди і в нього є шанс захити краще;

- криміналізація суспільства. Країна, яка вісім років перебуває в стані війни, отримує в спадок посттравматичний синдром, який виникає у військових та населення, яке перебуває в районі бойових дій. Результати цього синдрому в Україні практично не вивчалися і замовчувалися. Не випадково під час війни з'явилися калаборанти.

І нарешті остання причина – це латентність вчинення колаборантом колабораційної діяльності, яка, на жаль, під час війни, і особливо в період окупації, залишається неврахованою та прихованою. Варто зазначити, що дана латентність має і свої ознаки:

- по-перше, особи, які вчиняють колабораційну діяльність або ретельно маскують їх вчинення або надають своїм суспільно небезпечним діянням видимість правомірних;

- по-друге, колаборант відкрито не бажає допомагати ворогу, а той у свою чергу іноді не зацікавлений у розголосенні відомостей про співпрацю з даною особою;

- в-третьє, за нашим дослідженням колаборанти найбільш законспіровані і свою діяльність проводили тільки тоді коли ворог окупував міста і села.

Більше того, велика кількість колаборантів знаходиться поза зоною контролю правоохоронних органів. А скільки їх залишилося в регіонах, які взагалі не були окуповані ворогом. До поля правоохоронних органів сьогодні попадають ті, які не виїхали за межі окупованих міст і сіл після відступу збройних сил р.ф. та інших банд формувань, що спрощує їх виявлення та затримання [6, с. 15].

Те, що злочини в умовах російсько-української війни вчинено саме колаборантом, стає очевидним лише за підсумками розгляду кримінальних проваджень у суді. При цьому треба враховувати, що на об'єктивність кримінально-правового і кримінологічного виміру вчинення ворогом в умовах російсько-української війни впливає й те, що організована злочинна діяльність колаборантів – це складний і розтягнутий у часі процес, який охоплює і створення злочинного формування, і вчинення ним окремих злочинів.

Наприклад один із колаборантів який допомагав російським загарбникам, намагався «легалізуватися» у столиці під виглядом волонтера у Червоному хресті. Викрили ворожого поплічника ще минулого року за добровільну співпрацю з окупантами на сході України. Колаборантом виявився колишній керівник сектору створеного ворогом державою-агресором «управління пенсійного фонду «ЛНР» у Новоюківському районі.

Певний час перебував у розшуку. Під час «працевлаштування» до гуманітарної установи колаборант видавав себе за переселенця з Луганщини і приховав факти своєї співпраці з агресором. Надалі він планував втекти від правосуддя за кордон під виглядом учасника міжнародного волонтерського руху. Але був затриманий [7].

Згідно статистичних даних правоохоронних органів України щомісяця в державі реєструється близько 200 кримінальних проваджень колабораційного характеру, проте в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 23 січня 2023 року зафіксовано лише 124 судових вироків щодо найбільш поширених діянь, передбачених ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» КК України.

Відтак як зауважує вітчизняний вчений В.А. Мисливий, судова практика, розглядаючи кримінальні правопорушення про колабораційну

діяльність, серед яких домінують кримінальні проступки, що розслідуються та розглядаються за спрощеною процесуальною процедурою, у змісті вироків далеко не завжди дозволяє з'ясувати умови та причини, що сприяють вчиненню цих небезпечних для держави кримінальних проявів.

До речі, як зауважує вчений саме спрощена система провадження поряд з її ефективністю показала низку недоліків, пов'язаних з необхідністю вироблення правових позицій щодо змісту обвинувальних вироків. Зокрема, потребують усунення прогалини щодо відсутності у вироків необхідних для аналізу типологічних рис даних особи засуджених, у вироків при кваліфікації колабораційних дій не одержують юридичної оцінки наявні у діяннях ознаки зловживання владою підсудних тощо [8, с. 188].

З урахуванням вищевказаного можна прогнозувати статистичне зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю в умовах російсько-української війни, але це буде залежати від ситуації в регіонах, а також звільнення тимчасово окупованих територій України від держави-агресора, р.ф.

Щодо «валового» зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю в умовах російсько-української війни на нашу думку не повинно відбутися. Вони або залишать територію України або призупинять свою протиправну діяльність і перейдуть в стадію прихованості.

До речі, на діяльність колаборантів можуть впливати, як внутрішні так і зовнішні фактори перебігу російсько-української війни. Серед кримінологічних заходів запобігання та протидії колабораційної діяльності в умовах російсько-української війни варто виділити такі:

- законодавче удосконалення діяльності кіберпідрозділів правоохоронних органів;

- розробка та створення сучасних ефективних програмних продуктів щодо контролю за злочинними проявами не добросовісних громадян України у соціальних мережах;

- використання штучного інтелекту для відслідкування небезпечного контенту ресурсів;

- створення криміналістичних, експертних та оперативно-розшукових методик виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду колабораційної діяльності;

- збільшення кількості слідчих для розслідування злочину вчиненого колаборантом діяльності в умовах російсько-української війни, оскільки правоохоронна система яка діяла в мирний час на деокупованих територіях, може не впоратися з навантаженням.

Викладені у статті положення, що характеризують кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану, показують потребу в проведенні подальшої наукової розвідки, удосконалення законодавства з цього напрямку, а також розробки заходів щодо запобігання та протидії колабораціонізму в українському суспільстві.

Враховуючи той факт, що колабораціонізм підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, доповнення КК України статтею 111-1 є доречним та обґрунтованим.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Книга Війна на Чернігівщині. Нариси реальних подій. Київ : Дакор, 2022. 160 с.
2. Колабораціонізм. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кузнецов В. В., Сийпловіч М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник УжНУ. Серія : Право*. 2022. № 70(1). С. 381–388.
5. Левчук-Микитюк А. О. Визначення суб'єкта складу злочину «державна зрада». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 302–309.
6. Богатирьов І. Г. Колабораціонізм як соціально-правове явище, що з'явилося під час війни в Україні. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2022. С. 15–18.
7. Намагався прикритись статусом волонтера у Червоному Хресті : спецслужба затримала колаборанта. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/78608>
8. Мисливий В. А. Колабораціонізм в умовах воєнного стану: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : збірник тез науково-практичного круглого столу, м. Київ, 7 вересня 2022 р. / Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 184–188.

Богатирьов І. Г. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану

У статті доведено, що появі в українському суспільстві такого соціально небезпечного явища, як колабораціонізм, спричинила повномасштабна російсько-українська війна 24 лютого 2022 року. Через воєнні умови наша держава була змушена внести зміни та доповнення до Кримінального закону. Кодексу України щодо кримінальної відповідальності громадян України, які свідомо та добровільно пішли на співпрацю з ворогом.

Аналіз статті 111-1 Кримінального кодексу України показав, що законодавець не дає визначення поняття «колабораціоніст», натомість ввів статтю «Про колабораціоністську діяльність». Виходячи зі змісту статті 111-1 Кримінального кодексу України, колабораціоністська діяльність громадян України в умовах воєнного стану можлива лише на окупованих територіях ворожою державою - агресором.

Слід зазначити, що дії колаборантів під час затримання мали виражену агресивно-насильницьку поведінку по відношенню до українців, бажання мати «русский мир», ненависть до всього національного. Отже, вищевикладене дозволило поставити на порядку денний питання про розслідування вчинення злочину колаборантами серед громадян України у формі колабораціонізму в умовах російсько-української війни.

У статті визначено кримінально-правовий та кримінологічний аспекти коопераційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Виокремлено форми злочинної діяльності колабораціоніста на окупованій ворогом території. Сформульовано авторське визначення співробітництва та спільної діяльності. Запропоновано заходи попередження та протидії колабораційній діяльності в умовах російсько-української війни.

Позиції статті, що характеризують кримінально-правовий та кримінологічний виміри коопераційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану, свідчать про необхідність подальших наукових досліджень, удосконалення законодавства у цій сфері, а також розробки заходів із запобігання та протидії колабораціонізму в українському суспільстві.

Враховуючи те, що колабораціонізм завдає шкоди національній безпеці України та становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, доповнення статті 111-1 Кримінального кодексу України є доцільним та виправданим.

Ключові слова: війна, колабораціонізм, колаборант, форми, злочин, воєнний стан.

Bogatyrev I. Criminal law and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law

The article proves that the emergence of such a socially dangerous phenomenon as collaborationism in Ukrainian society was caused by the full-scale Russian-Ukrainian war on February 24, 2022. Because of war conditions our state was forced to make changes and additions to the Criminal Code of Ukraine regarding the criminalized behavior of Ukrainian citizens who consciously and voluntarily began to cooperate with the enemy.

The analysis of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine showed that the legislator does not define the concept of “collaborator”, instead introduced the article “On collaborative activity”. Based on the content of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, collaboration activities by citizens of Ukraine under martial law conditions are possible only in occupied territories by the enemy state - the aggressor.

It should be noted that the actions by the collaborators during their detention had an expressive aggressive and violent behavior towards Ukrainians, a desire to have a «Russian peace», hatred to everything national. So, the above led to put on the agenda the question of the investigation of the commission of a crime by collaborators among citizens of Ukraine in the form of collaborative activity in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The article defines the criminal law and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law. The forms of criminal activity of the collaborator in

the occupied territories by the enemy are singled out. The author's definition of collaborator and collaborative activity is formulated. Measures to prevent and counteract collaborative activities in the conditions of the Russian-Ukrainian war are proposed.

The positions from the article, which characterize the criminal-legal and criminological dimensions of collaborative activity in Ukraine under martial law, show the need for further scientific research, improvement of legislation in this area, as well as the development of measures to prevent and counter collaborationism in Ukrainian society.

Considering the fact that collaborationism harms the national security of Ukraine and poses a direct threat to state sovereignty, territorial integrity, constitutional order and other national interests of Ukraine, the addition of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is appropriate and justified.

Key words: war, collaborationism, collaborator, forms, crime, martial law.

